

LEXICAL SIMILARITIES BETWEEN THE BULGARIAN WORD ПРАГ AND THE FRENCH WORD SEUIL⁸

Senior Lecturer Nevena Stoyanova, PhD

Department of Romance Languages

St. Cyril and St. Methodius University, Veliko Turnovo, Bulgaria

E-mail : n.stoyanova@ts.uni-vt.bg

Abstract: The results presented in this study are obtained from a comparison of translations between the two languages, organized around the concept of limit and its lexicalization in French and in Bulgarian. They are complemented by an account of the history, lexical combination and word-formation capacity of the words and provide further information on the process of colexification, whereby the same word (e.g. 'seuil' for French and 'праг', for Bulgarian) expresses two or more concepts conveyed by different words in other languages.

Keywords: cross-linguistic polysemy, colexification, conceptual system

ВЪВЕДЕНИЕ

Българската дума *праг* е обичайното речниково и преводно съответствие на френската дума *seuil*, както при обозначаване на физическа граница, така и в преносно значение. Двете думи сочат към подобни референти и бележат редица сходства при употребата си, въпреки че в диахроничен план не споделят една и съща история и имат различна семантична мотивация.

Приведените примери са получени при съпоставка на художествени преводи между двата езика или на сходни художествени текстове. Техният анализ е свързан с изследването на отделните компоненти на идеята за граница и нейната лексикализация на френски и на български, както и на концептите, които стоят зад съответните лексикални единици и техните синоними и антоними. Придружени са от справка за етимологията на думите и за тяхната „колексификация“⁹ (*seuil* за фр. език и *праг*, за българския език), т.е. способността им да изразяват два или повече концепта, предадени с различни думи в други езици.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Семантична мотивация на думите *праг* и *seuil*

Българската дума *праг* има старославянска основа *прагъ* < от гл. **porti* – „разрязвам“, „разпарям“; съществителното име означава най-общо „това, което се намира на мястото на разреза“. Думата съществува в повечето славянски езици, а също така е заета в езици от други езикови семейства (напр. рум. *prag* – „праг; праг на река; начало, вход, граница; долна част на гръбх; прен. врата, къща, жилище). В този случай идеята за граница е първоначално заложена в семантиката на българската дума, която бележи гранична линия. В романските езици нейната семантика се доближава до тази на думи с подобна мотивация, като исп./порт. *umbral/lumbral* и оксит. *lindal, lindau* (от lat. *liminaris*, от *limen* - праг). В окситанския език има още две думи за праг, частични синоними (използвани в пряко значение, за праг на дом): *solar, sulhet*, които етимологично са свързани с френската дума *seuil*. Оксит. *lindal* се използва по-често в преносно значение за обозначаване на гранични стойности. Дума с подобна етимология довежда до появата на съвременната френска дума *linteau*, която обаче на френски означава само горен праг на врата и е загубила до голяма степен граничното си значение (от лат. *limes; limitaris* (граница; граничен)> старофр. *lintel* (праг). Използва се основно като архитектурен термин.

⁸ Докладът е представен на заседание на секция „Филология“ на 62-та международна научна конференция „Нови индустрии, дигитална икономика, общество – проекции на бъдещето – VI“, проведена във Филиал – Силистра на Русенски университет „А. Кънчев“, на 27 октомври 2023 с оригинално заглавие на български език: ЛЕКСИЧНИ ПРИЛИКИ МЕЖДУ БЪЛГАРСКАТА ДУМА ПРАГ И ФРЕНСКАТА ДУМА SEUIL

⁹ Rzymiski, C. et al., 2020.

Френската дума *seuil* произлиза от комбинацията на две латински думи: *solea* (сандал; плосък предмет) и *solum* (под, земя). Първоначално (1170, *suil*) означава дъска или каменна плоча в ниската част на вратата, след това добавя и граничен компонент към значението си (1552) – „място, от където се влиза, вход на жилище“, а по-късно започва да обозначава и абстрактна граница (1630) – „граница, бележеща преход в различно състояние“ (CNRTL).

Днес като първо значение и на двете думи *праг/seuil* откриваме „долна част от рамката на врата“, а като преносно значение: „вход, преддверие към нещо настъпващо“. В специализирания език те имат и значение на физиологична граница: „величина, определяща минималната интензивност на въздействието на даден дразнител“ (Robert 1992; BTR 1995). Поради сходната им употреба, в преводния корпус често едната дума се превежда с помощта на другата.

2. Употреби на думите *праг* и *seuil*

И в двата езика двойката *праг/seuil* може да указва начална граница. Прагът е видян като място, през което се влиза в помещение, като вход. С акцент върху стъпките на влизащия. Има случаи, при които в две съседни изречения *вход* и *праг* са преведени на френски с една и съща дума – *seuil* „праг“: Въвеждат ме в старинна пагода. Събувам пращната умора с обувките си пред **входа**. Преди да прекрача **прага**, изтрит от босите нозе на вековете, нещо ме спира. Една каменна гатанка. Превод: On me conduit dans une vieille pagode. Sur le **seuil**, je laisse, avec la poussière de mes souliers, la poussière de ma lassitude. A peine ai-je franchi le **seuil** poli par des pieds nus durant des siècles, que je suis arrêtée par une énigme de pierre. (Dimitrova, B., 1973).

Възможно е също така *праг/seuil* да обозначават начална граница в преносно значение: И сега си мисля, че няма умни причини за човешката смърт, но тогава ми се струваше съвсем глупаво да умра на **прага** на живота заради едно нищо и никакво царевично зърно. Превод: Maintenant encore, je pense que la mort est toujours bête, mais alors il me semblait vraiment idiot de mourir au **seuil** de la vie à cause d'un vulgaire grain de maïs. (Petrov, I., 1994)

Употребяват се и за посочване на междинна граница (граница „между“): Нгуен започва да ми обяснява необяснимото: какво е азиатец. Той не знае, че моята страна е кръстопът на Европа и Азия. Балканът е **праг** между два континента. Ние никнем на самия **праг** под кръстосаните стъпки... Превод: Nguyen commence à m'expliquer l'inexplicable: ce qu'est un Asiatique. Il ne sait pas que mon pays est à la croisée de l'Europe et de l'Asie. Les Balkans sont un **seuil** entre deux continents. Nous grandissons sur ce **seuil** au milieu des pas qui se croisent... (Dimitrova, B., 1973)

Междинната граница може да се комбинира с допълнителна идея за колебание: Нищо не ми се искаше да правя, не ми се мислеше дори. Така стоях няколко минути на **прага** между собата и моята стая. (Gulyashki, A., 1985) Срв.: La lueur hésita, s'arrêta une seconde sur le **seuil**, où le battant de la porte ouverte me la cachait encore. [Светлинката се олюля, спря се за миг на прага, където крилото на отворената врата още я скриваше от мен.] (Gracq, J., 1991)

Праг/seuil може да обозначава части от две различни периферии. Обикновено в основното си значение думата сочи отсечка от обиколката на помещението, която се счита за негово начало и се визуализира в хоризонталната плоскост. Но „праг“ е и част от рамката на вратата (тогава, освен опозицията праг–дно, можем да имаме вертикална опозиция горен–долен праг): Майка ми беше височка (от баща ми с две глави) и още при първото влизане си удари челото в **горния праг**. Ma mère était grande (elle dépassait mon père de deux têtes) et, dès sa première entrée, elle se heurta le front en franchissant le **seuil** de la maison. (Petrov, I., 1994) Срв.: След като натисна за втори път копчето на звънеца, вратата се отвори бавно и в **рамката** ѝ застана бившият флотски готвач. Огромната му фигура, заоблена и натежала от тлъстини, изпълни цялото пространство между пода и **горния праг**; Влязъл в салона, той оглеждаше гостите едва забележимо усмихнат, застанал на входа и почти изпълнил **рамката** му чак до **горния праг**. (Gulyashki, A., 1985)

Въпреки, че на френски има отделна дума за горен праг на врата (*linteau*), в преводния вариант са използвали думата за праг *seuil*: „си удари челото в горния праг“ е преведено на

френски като „си удари челото, докато преминаваше прага на къщата“ (elle se heurta le front en franchissant le seuil de la maison). Тук горният праг не е назован директно, а е загатнат чрез думата *front* „чело“, което при преминаване на прага е близо до противоположния край на рамката на вратата, т.е. до горния праг. Можем да отбележим също и лексикалната асиметричност *праг:seuil/linteau*.

Освен елемент от рамката или от обиколката на определена площ, прагът (като референт) може да е самостоятелна повърхност със свои собствени очертания и на свой ред да се дели на съставни части – начало, край и пр. Той не е видян в тези случаи като начална граница, нито като междинна, а като обособен обект, който притежава „автономност“: *Dès qu'on avait quitté la place et qu'on entraînait dans l'ombre des maisons, le soir était assis dans les ruelles, surveillées seulement du coin des seuils par l'oeil mi-clos des chats prudents.* (Gracq, J., 1991) [Веднага щом задмина площада и навлезе в сянката между къщите, видя как вечерта се бе спуснала над уличките, към които само дремещите котки хвърляха по някой поглед от края на праговете.]

3. Различни преводни варианти на *праг* и *seuil*

Наред с общата двупосочна тенденция за превод *seuil* – *праг*, в нашия литературен корпус се срещат и някои вариации, които, чрез близостта до други лексикални единици, означаващи начална или междинна граница (*ръб*, *окрайнина*, *вход*), затвърждават основния концептуален модел зад тази двойка думи: а. *bord* (*ръб*) преведена с думата *праг*: *Par instants, on tremblait comme sur le bord d'une transmutation: un peu d'or semblait naître dans le creuset de la cervelle humaine.* Навремени дъхът спираше пред **прага** на истинско видоизменение: зрънце злато сякаш проблясваше в тигела на човешкия разум. (Yourcenar, M., 1984); б. *lisière* (*окрайнина*) преведена с думата *праг*: *Nous restions allongés sur le parquet, à la lisière de la véranda.* Излежавихме се на паркета до **прага** към верандата. (Modiano, P., 1980); в. *barre* (*метална пръчка*) - праг: *Taux qui passe la barre des 10%.* Стойност, надвишаваща **прага** от 10%. (CNRTL). Близостта на *barre* с праг за стойности се дължи на преносната употреба на думата като летва за надскачане; г. *вход* – *seuil*: *Il se faufila derrière le rideau de cuir pendu en travers du seuil.* Той се промъкна през кожената завеса, препречи **входа**; *Un petit groupe de gardes-wallonnes qui venaient de faire la haie au seuil de l'église entrèrent pour manger.* Нахълтаха неколцина изгладнели валонски стражи, удържаха досега тълпата пред **входа** на черквата. (Yourcenar, M., 1984); е. *seuil* – първо [стъпало]: *Je restais là, au seuil de l'escalier, hypnotisé de nouveau par la chevelure de Fossorié.* Стоях така на **първото стъпало** и прическата на Фосорие отново ме хипнотизираше. (Modiano, P., 1980); д. *seuil* – липса на превод: *Nous nous retrouvons, Pulli et moi, au seuil de l'escalier.* Пули и аз заставахме на **о** стълбището. (Modiano, P., 1980). *Le rêveur sentait qu'il lui incombait de cacher et de sauver la créature sauvage, mais sans savoir par quels moyens lui faire franchir le seuil de ce gîte humain.* Спящият чувствуваше, че е призван да скрие и да спаси дивото създание, но не знаеше как ще го накара да пристъпи **о** в човешкото обиталище. (Yourcenar, M., 1984)

Bord и *lisière* са думи, бележещи граница, гранична линия (*ръб*, *окрайнина* на гора), която може да бъде видяна от говорещия като начална, крайна или междинна, в зависимост от конкретната ситуация. Ако се акцентира на това, че границата разделя два съседни обекта, то тя бива представена като междинна, обща и за двата обекта линия, стена, препятствие, праг и пр. На междинна граница е трудно да се посочи еднозначна опозиционна двойка, но ако говорим за начална граница двойката *праг/seuil* влиза в опозиция с друга двойка думи: *дъно/fond*, като последните обозначават крайна граница спрямо точката за достъп.

4. Опозиция между двойките *праг/seuil* и *дъно/fond*

Ако прагът бележи началната точка за достъп, то дъното е крайната гранична линия, до която може да достигне погледът или движението. Наблюдава се подобна опозиция между двойките *праг/дъно* и *seuil/fond*.

а. помещение, двор, коридор, задънена улица (*fond/дъно* е мястото най-отдалечено от точката за достъп, *seuil/праг* бележи точката за достъп);

б. ров, съд за течности (чаша, стъклена, бутилка), контейнер, пропаст и др. Тук за начална точка не можем да използваме думи като „праг“. Опозицията е с *отвор/гърло* (*orifice/bouche*).

в. гора, земя; лабиринт; абстрактна същност. Най-вътрешната част, най-отдалечена от периферията, понякога: „където можеш да се изгубиш“ (*au fond de, au coeur de, дълбоко в, вдън земя/вдън гори, в сърцето на*). За обекти с неясна геометрия, при които има противопоставяне между център и периферия. Всяка точка от периферията може да бъде точка за достъп (рядко се използват думи като *праг, seuil, вход*, които са типични за постоянни и заграждения).

Когато се касае за помещения, дъното може да бъде най-отдалеченото от прага, т.е. от точката за достъп място: *Maintenant que, dans le fond de l'impasse, j'avais fait l'inventaire du gâchis, maintenant que je me rappelais, précisément, les détails du minutieux lavage de cervelle auquel j'avais été soumise* (Cardinal, M., 1975) [*Сера, когато в края на задънената улица бях направила бърза преценка на бъркотията, сега, когато си спомнях ясно детайли от обстойното промиване на мозъка, на което ме бяха подложили...*]

Може да бъде също така най-отдалеченото от наблюдателя място в хоризонтална (или недиференцирана по тази ос) плоскост:

- при употреба в множествено число на френски език (*fonds* обозначава отдалеченост в определен радиус около наблюдателя, отдалечени части): *Une fois de plus, je me levai de mon fauteuil et je tendis l'oreille; aucun bruit ne parvenait des fonds de la maison* (Gracq, J., 1991) [*За пореден път станах от креслото и се заслушах; никакъв шум не достигаше до мен от отдалечените части на къщата...*]

- при употреба в единствено число ('в срещуположната точка'): *une chambre féminine avec des rideaux de perse clairs et sa coiffeuse dont le miroir par instants au fond de la pièce vivait et s'éveillait* (Gracq, J., 1991) [*... стая на жена, със светли персийски завеси и тоалетна масичка, чието огледало в дъното на стаята на моменти се събуждаше и оживяваше.*]

Когато имаме контейнер (съд или водоем/вдлъбната форма на релефа), *дъно* бележи позиция по вертикал (най-отдалеченото от отвора място) и не влиза в опозиция с *праг*, а с *отвор, гърло* и т.н.: *Au fond de la boîte à gants de la Dodge traînait un rasoir électrique. На дъното на кутията в доджа се търкаляше електрическа самобръсначка. (Modiano, P., 1980); J'agrippais le seau d'une main par le bord, de l'autre par le fond et j'en balançais le contenu sur la tombe. [Хващам здраво ведрото за горния му ръб с едната ръка, за дъното – с другата, и изливах със замах съдържанието му върху гроба.]* (Cardinal, M., 1975)

Има случаи, при които е трудно да се определи дали става въпрос за край по хоризонтал или по вертикал – при комбинация с думи като *roche/джоб* (тук може да помогне прилагателното име *дълбок* -> вертикалност), *tiroir/чекмедже, armoire/гардероб*. Но тази многозначност се среща и при българската дума *дъно*: *En montant, elle cherche au fond de sa roche la coquille que lui a donnée Alain. [Докато се изкачва, тя търси в [дъното на] джоба си раковината, която ѝ даде Ален.]* (De Keyser, E., 1996); *Tout ce qu' on ne voit pas, tout ce qu'on ne peut immédiatement toucher se cache derrière les portes des meubles et au fond des tiroirs. [Всичко, което не се вижда, което не можеш да докоснеш, е скрито зад вратите на мебелите и на/в [дъната на] чекмеджетата.]* (id.)

На български в редица случаи се наблюдава употреба на два различни предлога, в зависимост от това дали се касае за дъно по вертикална ос (*на* дъното на море, езеро, ров, басейн, река, клисура; торба, кораб), или дъно по хоризонтална ос (*в* дъното на зала, стая, коридор, библиотека, улица, тунел; *прен.* съзнание, душа). При някои контейнери съществуват и двете възможности: *в-на* дъното на шкафа – в първия случай това е най-отдалечената от вратата стена (по хоризонтал), във втория – най-долната част от шкафа (по вертикал). *Срв.:* (1) *Fais coucher tes amis au fond du canot pour mieux le stabiliser et toi, tiens ta barre bien en main. Накарай приятелите си да легнат на дъното, за да стабилизират лодката, а ти дръж здраво лоста на кормилото. (2) Avec les couvertures, on a arrangé une niche au fond du canot pour Clousiot... Използвахме одеялата, за да нагласим едно удобно гнезденце в дъното на лодката за Клузио* (Charrière, H., 1992).

В първия пример, „на дъното на лодката“ означава „в най-ниската възможна точка спрямо ръба на лодката“, а във втория: „в дъното на лодката“ това е „в най-отдалечената част на лодката, спрямо носа ѝ“. Тъй като на френски предлогът в двата случая е един и същ (*à*), преводът е въпрос на интерпретация от страна на преводача, на базата на контекста и на собственото възприятие на сцената.

Когато местоположението 'дъно' се разглежда като вътрешност, вътрешна част, се използва предлогът *в*, докато ако се разглежда като повърхност, се комбинира с предлога *на*. Има положения, при които само единият вариант е възможен – когато е явно от контекста, че става въпрос за позициониране на обекта върху плоскост (в следния пример можем да направим на български само една трансформация: „дъното е покрито с монети“ -> „имаше монети на дъното“, но не и „имаше монети *в дъното“): По звука на монетите можеше да се определи, че гробът е дълбок около два метра и че **дъното** е покрито с монети. D'après le son rendu par les pièces, on pouvait déduire que la tombe était profonde de deux mètres et que le **fond** était couvert de pièces. (Petrov, I., 1994)

ИЗВОДИ

Думите *праг* и *seuil* имат следните сходни употреби: а. начална граница (помещения, заграждения; преносна употреба), б. междинна граница (стойности; съседни обекти; преносна употреба), в. автономно пространство (отделно обособено пространство със свои собствени граници). И двете думи не се използват за обозначаване на начална граница като точка за достъп до контейнер. В този случай двойката *дъно/fond* влиза в опозиция с *отвор/orifice* (начало на контейнер); същата двойка *дъно/fond* влиза в опозиция с *праг/seuil* (начало на помещение), когато говорим за хоризонтални повърхности или за обекти, погледнати в хоризонтална плоскост.

Между *праг* и *seuil* има лека асиметричност, когато става въпрос за прага, видян като част от рамката на вратата (част от периферията). Докато на френски език съществуват две отделни думи, *seuil* (долен праг) и *linteau* (горен праг), то на български се използва една и съща дума, доизяснена от прил. имена *долен* и *горен*. Друга асиметричност можем да отбележим по отношение на синонимията: освен *seuil*, на френски се използва още една дума за праг на помещение: *pas*. Двете френски думи са близки и по смисъл, защото *pas* означава също „стъпка“, а в етимологично отношение *seuil* има подобна семантична мотивация („сандал“; „под“; „място, където се стъпва“). Въпреки тази първоначална мотивация, която не включва идеята за граница, по време на многовековната си еволюция, френската дума постепенно се доближава по основно значение до семантиката на българската дума „праг“, а същевременно *linteau* загубва първоначалното си гранично значение (праг -> горен праг).

Праг и *seuil* могат да заемат една и съща позиция в концептуалната схема на идеята за граница: позиция 1 (начало, начална граница), и да изразяват този концепт, наред с думите *начало/début, commencement; вход/entrée; подножие/pied*.

Таблица 1. Асиметричност между българските и френските лексикални единици, обозначаващи начална граница.

френски език	български език
début 1. +статичност (обект) 2. +динамичност (процес)	дебют
commencement 1. +динамичност (процес) 2. +статичност (обект) 3. философска/религиозна употреба	начало започване
seuil, pas	праг
entrée	вход; антре
pied	крак подножие подстъпи поли

REFERENCES

- Boyadzhiev T. (2007) Balgarska leksikologiya, SU, Sofiya (*Оригинално заглавие: Бояджиев Т., Българска лексикология, СУ, София*)
- BTR (1995) Balgarski talkoven rechnik, Nauka i izkustvo, Sofiya (*Оригинално заглавие: Български тълковен речник, Наука и изкуство, София 1995*)
- BER (1996) Balgarski etimologichen rechnik, V. Iv. Georgiev, Y. Zaimov, S. Ilchev, I. Galabov, UI „Prof. M. Drinov“, Sofiya (*Оригинално заглавие: Български етимологичен речник, В. Ив. Георгиев, Й. Заимов, С. Илчев, И. Гълъбов, УИ „Проф. М. Дринов“, София, т. V, 1996*)
- Cardinal M. (1975) Les mots pour le dire. Bernard Grasset (*превод – мой*)
- Charrière H. (1992) Anri Sharier. Peperudata. IK „Sibiya“, translated by Vera Dzhambazova. (*Оригинално заглавие: Анри Шарьер. Пеперудата. ИК „Сибия“, 1992. Превод от френски: Вера Джамбазова.*)
- Charrière H. (1972). Papillon. Robert Laffont.
- CNRTL: Centre national de ressources textuelles et lexicales <http://www.cnrtl.fr/definition/>
- Darcy I., Daidone, D., & Kojima, C. (2013). Asymmetric lexical access and fuzzylexical representations in second language learners. The Mental Lexicon, 8(3), 372-420.
- De Keyser E.(1996) La Surface de l'eau. Labor (*превод – мой*)
- Dictionnaire occitan, Lo Congrès, permanent de lenga occitana <https://www.locongres.org/fr/applications/dicodoc-fr/>
- Dimitrova, B. (1973). L'enfant qui venait de Vietnam. Paris, Seuil. Translated by Mireille Gansel and the author. (*Оригинално заглавие: Димитрова Б. Страшният съд. Народна култура, София, 1968*)
- Gracq J. (1991). La Presqu'île. José Corti (*превод – мой*)
- Gulyashki A. (1985) Spyashtata Krasavitsa. Balgarski pisatel. (*Оригинално заглавие: Гуляшки, А., Спящата Красавица. Български писател, 1985*)
- Kirilova, V. (2022) Prerazpredelyane na funktsionalno-sintaktichnoto prostranstvo na podchinitelnoto naklonenie vav frenskiya ezik, sp. Proglas, Tom 31, br.2, V. Tarnovo: Izd. na VTU, 172-178. (*Оригинално заглавие: Кирилова, В. (2022) Преразпределяне на функционално-синтактичното пространство на подчинителното наклонение във френския език, сп. Проглас, Том 31, бр.2, В. Търново: Изд. на VTU, 172-178*)
- Modiano P. (1975) Villa triste, Gallimard, Paris.
- Modiano P. (1980) Vila „Taga“. DI „Narodna kultura“, translated by Penka Proykova (*Оригинално заглавие: Патрик Модино. Вила „Тъга“. ДИ „Народна култура“, превод от френски Пенка Проикова*)
- Petrov I. (1994) Avant ma naissance ... et après. Editions l'Age d'Homme, translated by Marie Vrinat. (*Оригинално заглавие: Петров И. Преди да се родя. Изд. „Народна младеж“, София,*

1968)

Ray A. (1998) Dictionnaire historique de la langue française, Le Robert, Paris.

Robert (1992) Le Petit Robert 1, Le Robert, Paris.

Rzyski, C., Tresoldi, T., Greenhill, S.J. et al. (2020) The Database of Cross-Linguistic Colexifications, reproducible analysis of cross-linguistic polysemies. Sci Data 7, 13 /2020.

Semenov A.V. (2003) Etimologicheskiy slovar' russkogo yazyka. Moskva (**Оригинально заглавие:** Семенов А.В. Этимологический словарь русского языка. Москва)

Shanskiy N.M. (2004) Shkol'nyy etimologicheskiy slovar' russkogo yazyka. Proiskhozhdeniye slov/ N.M. Shanskiy, T.A. Bobrova. — 7-ye izd., stereotip. — M.: Drofa. (**Оригинально заглавие:** Шанский Н.М. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов/ Н.М. Шанский, Т.А. Боброва. — 7-е изд., стереотип. — М.: Дрофа)

Yourcenar M. (1968) L'œuvre au noir, Gallimard.

Yourcenar M. (1984) Tvorenie v cherno. Izdatelstvo: Profizdat, translated by Krasimir Mirchev (**Оригинально заглавие:** Творение в черно. Издательство: Профиздат. Превод от френски: Красимир Мирчев).